

Jaume Caresmar i «El discurso sobre la agricultura, comercio e industria del Principado de Cataluña» (1780)

L'obra de Jaume Caresmar ha atret durant els darrers anys l'atenció de la major part dels millors historiadors del nostre país. Aquest breu escrit en farà ja un cens notable. En canvi, Caresmar no ha trencat encara la dura barrera que sembla separar els seus manuscrits de les imprentes. Aquesta barrera arrenca, no d'ell mateix, sinó de la situació en la qual es trobaven molts dels intel·lectuals catalans de la seva època, en tenir tancades les caixes reials per a donar a conèixer la seva tasca. Això diferenciava els nostres homes dels que estaven lligats amb la cort.¹ Acabat el segle, Fèlix Amat obtingué de Pedro de Ceballos l'edició dels treballs de Caresmar a càrrec de la Reial Impremta. Malauradament, dos mesos després, pel novembre de 1807, hi hagué els fets de San Ildefonso, amb la qual cosa el compromís quedà sense efecte. Finalment, una de les obres que ens interessen des del nostre punt de vista, la denominada *Carta al barón de la Linde*, fou editada al «Periódico Universal de Ciencias, Literatura y Artes» (1821) per iniciativa de Fèlix Torres i Amat, nebot de Fèlix Amat.² Fins el 1959 no fou reeditada, encara que aquest text, com d'altres del mateix Caresmar, ha anat essent cada vegada més utilitzat pels investigadors. Fou, si de cas, una edició que per les seves característiques de bibliòfil no tingué una gran difusió perquè era d'un tiratge reduït (123 exemplars) i, a més a més, fora del mercat.³

Ara, afortunadament, l'emprenedor Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada⁴ ha tingut la bona pensada de fer-ne una nova edició.⁵ El text segueix la magnífica transcripció que havia fet el 1959 Jordi Rubió i Lois.⁶ Aquesta transcripció és feta sobre la base d'una còpia propietat de Ramon d'Abadal, compulsada amb les de la Biblioteca de Catalunya (ms. 339) i de la Biblioteca

1. Ignasi CASANOVAS, S. J., *Josep Finestres. Estudis biogràfics* (Barcelona 1932), p. 153.

2. Fèlix TORRES AMAT, *Vida del Ilmo. Sr. D. Félix Amat, arzobispo de Palmira* (Madrid 1835), ps. 150-151.

3. Jaime CARESMAR Y ALEMANY, *Carta al barón de la Linde* (Barcelona, Asociación de Bibliófilos de Barcelona, 1959; introducció de Joan Reglà).

4. Una narració de la vida del CECI, a Joan MERCADER I RIBA, pròleg a Josep M. TORRAS I RIBÉ, *Evolució social i econòmica d'una família catalana de l'antic règim. Els Padró d'Igualada (1642-1862)* (Barcelona 1976), ps. 7-12.

5. Jaume CARESMAR, *Carta al barón de la Linde* (Igualada 1979); estudi introductori de Joan MERCADER, *Jaume Caresmar: un igualadí del segle XVIII*. Al final hi ha reproduït el text de la làpida mortuòria de Caresmar, escrita per Jaume Pascual. El suggeriment de la reedició fou de Josep Fontana.

6. Es dóna com a transcriptor Jordi Rubió, per la qual cosa algun lector el podria confondre amb el seu pare, Jordi Rubió i Balaguer.

Universitària de Barcelona (ms. 734) i amb el text imprès al «Periódico Universal». De la transcripció de Rubió i Lois ha estat recollida també la introducció de títols de capítols (convertits ara en apartats) i la indicació, al marge, dels diferents temes. En canvi, l'edició igualadina no ha inclòs l'índex alfabètic que el mateix Rubió i Lois hi havia introduït, mentre que és eliminada la introducció de Joan Reglà i substituïda per una de Joan Mercader.⁷

El text de l'actual edició conté, en alguns punts, diferències amb un original i una còpia que són dipositats a la biblioteca del Palacio Real de Madrid.⁸ A partir d'aquests dos exemplars, hi he trobat alguns canvis sensibles, dels quals donarem alguns exemples. Per un costat, hi ha noms o mots, com un «de ésa» (p. 31 ed. CECI) que ha de dir «deesa», «Biclara» (p. 31) per «Vallclara», «servicio» (p. 89) per «nervio» o «Inclúíase» (p. 66) per «extendíase». Un altre exemple molt clar és el del peu de plana de la pàgina 65 (ed. CECI), que, a la darrera ratlla, hi manca un «no», per la qual cosa quedaria redactat: «*pues esto no hace a nuestro asunto*». En el manuscrit més acurat, i que, al nostre entendre, és el definitiu, aquest peu de plana és inclòs en el text, i el final és molt millorat estilísticament. És en aquest manuscrit on és possible de trobar un estil més clar i correcte, com ho palesa el passatge que fa referència a Luci Valeri Faventi (p. 27 ed. CECI).⁹

Malgrat el que suposen aquestes millores de cara a una edició futura, la novetat que hem trobat més rellevant és d'un ordre diferent i més important. En un altre indret ja havíem subratllat «la semblança i la complementaritat entre el *Discurso de 1780* i la *Cataluña (Carta a la Linde)*».¹⁰ Cal dir també que del manuscrit de Barcelona del *Discurso de 1780*¹¹ no havíem sabut desxifrar mai una «nota» que deia «*que al folio 203 se hallarán difusamente expresadas las noticias concernientes a la consistencia antigua y moderna del Principado de Cataluña, y el no estar foliados los quadernillos en que se comprenden consistió en que cuando se escribieron, se había ya creído concluída la obra*». Aquesta mateixa «nota» figura en els manuscrits de la biblioteca de Palacio de Madrid.¹² on hi ha el *Discurso de 1780*, però aquí queda aclarida, perquè, a partir del foli 203, continua, com una part de l'obra, tal com ja ens suggeria aquesta misteriosa nota, la *Carta al barón de la Linde*, que constitueix, així, un capítol del *Discurso* intítulat «Consistencia antigua y moderna de Cataluña». Per tal de lligar-ho, només calgué a Caresmar eliminar les tres primeres ratlles: «*Muy señor mio [...] respondo que*», la qual cosa mostra que el text ja fou escrit pensant en el fet que, eliminant molt poca cosa, queda integrat en el conjunt. Al final hi ha la signatura de Caresmar, amb la qual cosa sembla definitivament comprovat que el famós *Dis-*

7. L'estudi introductor de Joan Mercader és la reedició de la part dedicada a Caresmar a *Historiadors i erudits a Catalunya i a València en el segle XVIII* (Barcelona 1966), ps. 6-35.

8. Biblioteca del Palacio Real de Madrid, ms. 2525 i 2649.

9. Al primer dels dos manuscrits citats a la nota anterior Caresmar signa Cresmar, tal com ho feia el seu pare, segons m'ha indicat Josep M. Torras i Ribé.

10. Ernest LLUCH, *El pensament econòmic a Catalunya (1760-1840)* (Barcelona 1973), p. 59.

11. Biblioteca de Catalunya, ms. 143 bis.

12. El *Discurso de 1780*, amb el títol complet que donem més endavant en el text, és a la biblioteca del Palacio Real de Madrid, ms. 2649 i 2471. La inclusió de la *Carta* és al final del primer manuscrit. Pierre Vilar només cita, sorprenentment, el segon manuscrit (*La Catalogne dans l'Espagne moderne. Recherches sur les fondements économiques des structures nationales*, París 1962, vol. 1, p. 77). Només parla també del ms. 2471 Ramon BOIXAREU, ed. de «*Diario de los viajes hechos en Cataluña*» de Francisco de Zamora (Barcelona 1973), p. 488.

curso sobre la agricultura, comercio y industria, con inclusión de la consistencia y estado en que se halla cada partido o vequería de los que componen el Principado de Cataluña, dirigido uno y otro a que por el infatigable celo y bien acreditada sabiduría y amor patriótico de la real junta particular de comercio de Barcelona, se pueda proceder al reparo de lo que han destruido la ignorancia y la injuria de los tiempos y a promover y perfeccionar los establecimientos que actualmente existen és escrit per Jaume Caresmar i no per Antoni de Capmany.¹³ El fet que, sigui qui en sigui l'autor, el faci seu la Junta de Comerç, no treu tota la importància al tema. I és així perquè és diferent atribuir una obra, ara encara més important, a un home com Caresmar, clarament arrelat a Catalunya, o a un altre, com Capmany, amb uns lligams molt més febles.

El *Discurso de 1780* comprèn ara en el seu interior un capítol que era «semblant i complementari». Queda encara més reforçada l'opinió de Pierre Vilar, que «el *Discurso de 1780* representa l'actitud com una d'aquests historiadors-economistes-sociòlegs reverenciats alhora, i no sense raó, per l'opinió il·lustrada de la regió, pels bons administradors i pels viatgers estrangers no gaire apressats, com Tonwsed o Laborde».¹⁴ Hem assenyalat ja com la part de teoria econòmica és assumida de Necker,¹⁵ el gran reformista moderat i realista, i la Junta de Comerç, coneixent o no aquest origen, absorbeix la seva ideologia. No voldríem parlar de plagi amb cap contingut moral condemnatori, sinó que més aviat faríem extensible a Caresmar el judici que Borges fa de Pierre Menard: «*No quería componer otro Quijote —lo cual es fácil— sino el Quijote. Inútil agregar que no encaro nunca una transcripción mecánica del original; no se proponía copiarlo. Su admirable ambición era producir unas páginas que coincidieran —palabra por palabra y línea por línea— con las de Miguel de Cervantes.*»¹⁶

El gruix del *Discurso de 1780* comprova la «projecció útil»¹⁷ del treball de Caresmar i desmenteix la versió tradicional del Caresmar presentat simplement com un gran erudit. El *Discurso de 1780* —i la *Carta* com una part— constitueix, sense cap dubte, la millor obra catalana sobre l'economia i la demografia del final del set-cents, amb les obligades perspectives històriques i amb una concreta doctrina econòmica. L'intent «útil» de Caresmar va més enllà del *Discurso*, atès que, al marge de la seva important tasca diplomàtica, va tenir dues altres línies culturals de gran relleu. La primera és la de proposar a Capmany per a escriure les *Memorias históricas*.¹⁸ Penso que l'autor

13. Per si encara quedaven dubtes, podem dir que Joan MERCADER parla de l'*Index histórico-geográfico o agricultura, comercio e industria y consistencia y estado en que se halla cada partido de los que componen en Principado de Cataluña* com a obra de Caresmar a *Historiadores i erudits*, p. 21. Efectivament, Caresmar parlava del *Discurso* com el *Diccionario* o *Index*. Josep de Vega i Sentmenat, fill de Copons (Anoia), que era amic de Caresmar i parent de Fèlix Amat, fa una relació de les obres del frare igualadí dirigida a Francisco de Zamora el 26 de maig del 1783 i es refereix a *Un diccionario geográfico de Cataluña* (Josep de VEGA, *Noticia sucinta de la vida y escritos del Dr. Dn. Jaime Caresmar, canónigo premonstratense de Santa María de Bellpuig de las Avellanias*, biblioteca del Palacio Real de Madrid, ms. 2469, folis 250-254). Una mentida o exageració no és concebible entre persones vives i conegudes. Per altra banda, l'enquadernació dels ms. 2649 i 2471 palesa l'autoria de Caresmar.

14. Pierre VILAR, *La Catalogne*, vol. II, p. 495.

15. Ernest LLUCH, *El pensament econòmic*, ps. 68-73. Per a enquadrar Necker és bàsic Henri GRANGE, *Les idées de Necker* (París 1974).

16. Jorge Luis BORGES, «Pierre Menard, autor del Quijote», a *Ficciones* (Madrid 1979), p. 52.

17. Joan REGLÀ, «Introducció», a *Carta* (1959), p. ix.

18. Cf. Jaume CARRERA PUJAL, *La Barcelona del segle XVIII* (Barcelona 1951), ps. 149-170.

principal és Capmany, però, si acabem de veure la iniciativa de Caresmar, hi hem d'afegir l'enorme tasca de proporcionador de materials que, ara més que mai, sabem que sabia muntar. Com diu Vilar, «el que cal reconstruir és l'extraordinari treball d'equip fet entre Barcelona i Madrid, i en un esperit comú».¹⁹ Malauradament, l'oblit absolut en què està la història de la historiografia catalana no ens permet ara de disposar d'aquesta reconstrucció. Els elements hi són, i, per començar, a l'Acadèmia de la Història (Est. 26, gr. 5-D, 103) hi ha un gruix de documents lliurats per Caresmar a Capmany.

Si la segona línia és la seva col·laboració a escriure una història que tindria una tan gran influència, encara Caresmar està interessat en una tercera, que havia d'establir una *Biblioteca de escritores catalanes*.²⁰ El mateix Torres i Amat reconeix com aquesta iniciativa de Caresmar fou l'origen de la seva gran obra. En tot cas, caldrà també estudiar fins a quin punt, a més a més de la idea, hi ha deute d'articles copiats. Ramon d'Alòs,²¹ l'únic que ha tocat el tema, parla que hi ha articles de Caresmar que només han estat traduïts al castellà per Torres i Amat. Caldrà comprovar-ho fil per randa, car, com ja ha estat assenyalat, és injust²² que Fèlix Torres i Amat signés sol les *Memorias* sense el seu decisiu i difunt germà Ignasi. La prevenció respecte als escrúpols intel·lectuals de Fèlix Torres i Amat encara ha d'augmentar si sabem que Ignasi va tenir la iniciativa i va escriure 900 entrades, i ell, 1.200.²³ Caldrà també aquí reconstruir el treball d'equip i destacar-ne la continuïtat. En un concepte dinàmic i continu de Renaixença és absolutament comprensible la contesta d'un Fèlix Torres i Amat, vell, que, en rebre notícies de joves literats que escriuen en català, es lamenta del fet que, per l'edat, no hi pugui col·laborar, malgrat que aquest era el resultat pel qual ha estat treballant durant tants anys.

Caresmar tenia, doncs, un projecte global de reconstrucció intel·lectual de Catalunya. És una llàstima, em sembla, que, deixant línies positives com les de Rubió i Balaguer, es redueixin aquests esforços a «precedents»²⁴ o que, sota el terme «Renaixença», es comenci per reduir-lo, en la pràctica, immediatament a literatura i a literatura en català.²⁵ Per a acabar de situar Caresmar dins d'un grup decisiu per a entendre el renaixement de Catalunya, caldrà també aprofundir la biografia personal de Caresmar. «Com era com a home?»²⁶ és una pregunta encara no contestada suficientment. Sabem prou bé com, en aspectes, desafià durament l'opinió pública, com quan reduí els

19. Pierre VILAR, *Assaigs sobre la Catalunya del segle XVIII* (Barcelona 1973), p. 3.

20. Sabem que existeix la *Biblioteca de escritores catalanes*, a la Biblioteca Nacional de Madrid, ms. 13464. Al ms. 753 de la Biblioteca de Catalunya, *Índice de los papeles ms. contenidos en los diferentes volúmenes del difunto Dr. Dn. Jaime Caresmar, canónigo regular del real monasterio de las Avellanas*, al volum XIII és assenyalat que hi ha aquesta *Biblioteca*, però també altres papers sobre la mateixa temàtica. Pot haver-hi continuïtat encara amb un manuscrit, *Escritores catalanes*, de Daniel Finestres (1702-1744), que havia estat també monjo de les Avellanes (vid. P. Ignasi CASANOVAS, S. J., *Josep Finestres*, p. 457).

21. Ramon d'ALÒS, *Contribució a la bibliografia del P. Caresmar*, «Butlletí de la Biblioteca de Catalunya», IV (1971), p. 30.

22. Mn. Joan VILAR I COSTA, *Les «Memorias» de Torres Amat, pedra fonamental de la bibliografia catalana*, «La Revista», XXII (gener-juny de 1936), p. 126.

23. Arxiu Torres Amat, vol. 128, 5, lletra de Fèlix Torres Amat a Pau Sichar, bisbe de Barcelona (19 de febrer del 1828).

24. Oriol PI DE CABANYES, *La Renaixença* (Barcelona 1979), ps. 13-21.

25. Margalida TOMÀS, *Notes sobre la Renaixença i els seus orígens*, «Recerques», 9 (1979), ps. 133-153.

26. Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Historia general de las literaturas hispánicas* (Barcelona 1958), vol. V, p. 253.

tretze martiris de santa Eulàlia només a tres, cosa que li costà escarnis i cops.²⁷ També que, malgrat les seves contínues queixes sobre la seva salut, va morir després de treballar incansablement.²⁸ No és insignificant un cert menyspreu pel llatí, incomprensible per als erudits i juristes de la seva època. Ampliant les connexions conegudes entre valencians i catalans,²⁹ només ara sabem que «*tomó la borla de doctor en esta sagrada facultad universitaria de Gandia no como otros de benignidad, sino de justicia y con título de suficiencia*»,³⁰ i Gandia és a la mateixa vora de l'Oliva de Gregori Maians. Tampoc no sabíem que abans, no havia estudiat solament filosofia i teologia sinó també gramàtica i retòrica. Caldrà regirar molts papers per a precisar més la seva ideologia, que ara només coneixem bàsicament pels seus treballs, i el seu nivell de catalanitat cultural i política. Caresmar, que havia fet el tomb cap a la nova història,³¹ havia d'anar-lo orientant cap a la demografia i l'economia. D'aquesta manera abandonaria el «vell» intel·lectual centrat en el dret o en les disciplines clàssiques, per a ésser un «nou» intel·lectual dedicat a la història i a l'economia política, tal com és la tònica dels seus col·legues d'Europa.³² Un nou intel·lectual que té un programa global per al ressorgiment de Catalunya.

L'edició de la *Carta al barón de la Linde* feta pel Centre d'Estudis Comarcals de Igualada només pot ésser rebuda amb elogi. Una edició que ha d'ésser, al mateix temps, un esperonament perquè d'altres papers del canonge premostratenc siguin editats. Ja no volem estar a l'època dels intel·lectuals catalans allunyats, per la força, de la lletra impresa. El vell somni de Fèlix Amat hauria d'ésser realitzat. En un lloc destacat i primerenc hauria d'haver-hi l'important *Discurso de 1780* escrit per Caresmar i assumit per la Junta de Comerç, ara que estem en el segon centenari de la seva redacció.

ERNEST LLUCH

Resposta de Borja de RIQUER a Francesc ARTAL

Al darrer número de «Recerques» Francesc Artal fa una recensió del meu llibre *Lliga Regionalista: la burgesia catalana i el nacionalisme (1898-1904)* que m'ha cridat l'atenció.¹ Al llarg de la seva crítica Artal parla de les «tesis provocadores» i de les «afirmacions massa contundents» que hi ha a la meua obra, i finalment diu que cal «exigir-li (a l'autor) molts matisos... o força acla-

27. Eduardo CORREDERA, *La escuela histórica avellanense* (Barcelona 1962), p. 52.

28. Les seves queixes sobre la salut són habituals, però només coneixem una interrupció del seu treball i una mort ràpida a punt de fer 75 anys (*Libro de cosas curiosas*, ms. 16, Biblioteca de Catalunya).

29. Antoni MESTRE, *Historia, fueros y actitudes políticas, Mayans y la historiografía del XVIII* (València 1970), i Miquel BATLLORI, S. J., *València i Catalunya al segle XVIII*, «Primer Congreso de Historia del País Valenciano, 14-18 de abril de 1971» (València 1973), ps. 149-173. Anys després un català, el jesuïta Mateu Aymerich, fou conseller de la Universitat de Gandia.

30. Josep DE VEGA, *Noticia sucinta de Caresmar*, foli 250.

31. Ha estat considerat que el pas cap a la història en termes moderns pot ésser datat a Catalunya el 1743 amb l'entrada de Caresmar a Bellpuig de les Avellanès i el 1746 amb la publicació de la història de Poblet de Jaume Finestres (Miquel COLL I ALENTORN, *La historiografía de Catalunya en el periode primitiu*, «Estudis Romànics», III, 1951-1952, p. 187).

32. Franco VENTURI, *Utopia e riformismo* (Milà 1971), ps. 152-153.

1. «Recerques», núm. 9, ps. 184-185.